

## קריאה ראשונה

הקריאה בביגרפיה החדשה שחיברה על מקיאווולי, קשה שלא להתייזב לכל הפחות לא רחוק ממנה.

'ראש לשועלים' עוקב אחר פרק של כמאה שנות תהפוכות בפירנצה, מהשלב שבו חדלה העיר לתפקד דה-פקטו כרפובליקה, עם השתלטותו של בית מדיצ'י, עד השלב שבו נסתם הגולל על מאבקהם של הפלורנטינים להשבת חירותם, למשך למעלה משלוש מאות שנים; תקופה שהחלה סמוך ללידת ברנרדו מקיאווולי, אביו של גיבור הספר, ניקולו, ותמה כעשור אחר מותו של האחרון.

טענתה הבסיסית של בנר היא זו: כתיבתו של מקיאווולי, במיוחד בספרו 'הנסיך' (אך לא רק), היא רב משמעית במכוון; הוא מסתיר את כוונתו האמיתית. מקריאה יחפה שלו מתקבל אומנם, הדימוי שדבק בו, אך קריאה מיועדת, קריאה בין השורות הבקיאה גם בהקשר ההיסטורי, חושפת משהו אחר מאוד. מקיאווולי כותב באופן זה, טוענת בנר, מתוך אילוץ: כמי ששאף לפעול בזירה הציבורית ולשמור על עורו, על אחת כמה וכמה בהיותו בן למשפחה מעוטת יכולת וקשרים, הוא לא יכול להסתכן בהבעת עמדותיו באופן ישיר, ולכן מצא דרכים מתוחכמות להסוואתן. המחברת

### ראש לשועלים

#### שאיפתו של ניקולו מקיאווולי לחירות

אריקה בנר



מאנגלית: אמוץ גלעדי

מאגנס, 2021 | 385 עמ'

כל היודע דבר על ניקולו מקיאווולי, המפורסם בעיקר בזכות ספרו הקטן והחריף 'הנסיך', מכיר אותו כאחד ההוגים המושמצים בהיסטוריה; ריאליסט ציניקן, המתווה לרודנים צעירים, החפצים להחזיק היטב בממלכותיהם, דרך הרצופה באכזריות, הטעיות, לעג למוסר (למעט התועלת בהפגנת מצג שווא של מוסריות) ושלא אמירות מקוממות. עד כדי כך, שבשפה השגורה משמש המונח "מקיאוווליסט" לתיאור פוליטיקאים ציניים, שקרנים ובלתי אמינים במיוחד. אומנם, מי שיודע עוד דבר או שניים על מקיאווולי, יודע שישנה שניות בקרב קוראיו – כבר מדור הקוראים הראשון שלו – לגבי המידה שבה הדימוי הפופולרי הזה מוצדק; זאת במיוחד לאור ספרו הגדול והמלומד יותר, 'הדיונים', שבו הוא נדמה כמי שמבכר את המשטר הרפובליקני על פני שלטון נסיכים. אריקה בנר נוקטת עמדה חד-משמעית וקיצונית לצד-אחד בשיחה הזו; ולאחר

לחיקוי והעקרונות שמקיאווילי ממליץ עליהם ב'הנסיך' מתגלים, לפחות מנקודת המבט שלו, כעצות אחתופל.

הדוגמה המובהקת היא הדמות המוכרת ביותר מכתביו של מקיאווילי: צ'ורה בורג'ה. בורג'ה מוצג ב'הנסיך' כמודל לחיקוי בעבור שליטים שאפתניים; אולם בפועל, במבט היסטורי, שלטונו היה רופף ביותר, תלוי לחלוטין באחרים (במיוחד באביו, האפיפיור אלכסנדר השישי), ולא בכדי קרס עם מותם. מקיאווילי הכיר את בורג'ה אישית ובילה איתו זמן רב כשגריר מטעם רפובליקת פירנצה, ומתכתובותיו ניכר שלא העריכו כלל. מתכתובות אלו, על פי בנר, אנו למדים דבר המשנה לחלוטין את התמונה בנוגע לקריאה ב'הנסיך': מוטיב מרכזי בחיבור הוא מרכזיותה של "פורטונה", אלת המזל, והדגשת העובדה שכדי להתמיד בשלטון על הנסיך להיות בר-מזל וללמוד לשלוט בפורטונה. אלא שמסתבר, מתוך אותן תכתובות, ש"מזל" הוא בפי מקיאווילי דבר הקרוב למילת גנאי; ש"נסיך בר-מזל" הוא אצלו שם קוד לנסיך בלתי נבון ונטול מידות הנחוצות לשליט טוב, השולט רק בזכות מזלו; ובהתאם לכך, הוא שולל את הגישה שיש להתיישר עם החזקים שהשעה משחקת להם, שכן לאורך זמן, בחלוף השעה, אסטרטגיה כזו מסתיימת בקטסטרופה.

דוגמה לעצה נוספת, שבנר מרבה להשתמש בה, הוא הציטוט המפורסם שלפיו "מי שנעשה אדונה של עיר שהורגלה לחירות ואינו משמיד אותה יכול לצפות שהיא תשמיד אותו. שם החירות וזכר החוקה והמוסדות הקודמים, שאין לא בכוח הזמן ולא בכוח חסדי המושל החדש להשכיחם

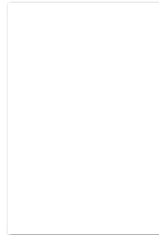
מתארת למעשה (הגם שהיא לא משתמשת במינוח זה) דפוס פעולה של כתיבה אזוטריה, מהסוג הרווח בקרב פילוסופים עוד מהעת העתיקה. לומדי פילוסופיה יהודית יכירו דפוס זה מכתובתו של הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים, או אולי, להבדיל, מחיבוריו של ברוך שפינוזה.

בנר תומכת את התזה שלה בשתי דרכים. הראשונה היא באמצעות התחקות אחר חייו של מקיאווילי. לאורך כל חייו פעל מקיאווילי, במישרין או בסתר, להעצמת הממד הרפובליקני של פירנצה. למעשה, ההיסטוריה של התנגדות בית מקיאווילי למשטר נסיכים בפירנצה החלה עוד בטרם נולד: בן דודו של אביו, ג'ירולאמו מקיאווילי, הנהיג את הפלג שהתנגד לשלטונו של קוזימו – ראשון הנסיכים לבית מדיצ'י – ופעל להפלתו, עד שנכלא בעוון קשירת קשר ומת בכלאו. ניקולו עצמו שירת את הרפובליקה החופשית בימי גלות בית מדיצ'י והיה מקורב לעומד בראשה, פירו סודרני; תמך במובהק בשילוב השכבות העממיות בשלטון באמצעות מועצות ציבוריות; ובאופן הבולט ביותר – פעל נמרצות לחימוש אזרחי פירנצה ולקיום מיליציה עממית שתייתר את התלות בצבאות שכירי חרב, למגינת ליבן של שכבות האצולה. לא בכדי הורחק מהזירה הציבורית ואף נכלא ועונה עם חזרת בית מדיצ'י לשלטון.

הדרך השנייה, המבריקה והמסקרנת יותר, היא באמצעות התחקות אחר אירועי התקופה, האישים הבולטים בה ותגובותיו של מקיאווילי אליהם בזמן אמת, העולה מתוך תכתובותיו האישיות, שהמחברת עושה בהן שימוש ענף. מתוך כך נחשפת תופעה מעניינת: רבים מהעצות, הדמויות

המאכלסות אותה, ניבטת מתוך הספר כתוססת, צבעונית, טרגית כדי מריטת-שערות ומלאת אינטריגות כרימון (ושמא, רימון מתולע). מומלץ לכול.

א"ש



מן הלבבות, לעולם ישמשו לאזרחים עילה ואמתלה להתקוממות" (הנסיך, פרק חמישי). על פניו, יש כאן עצה כיצד להשתלט על רפובליקה; אולם, מה בצע לשליט בעיר שהושמדה? מקיאוולי רומז כאן את מה שיעז לייעץ לבני מדיצ'י ישירות בערוב חייו, אחר שעלה בידו לשקם מעט את מעמדו בקרבם: אם אתם הפצי חיים, עליכם לשתף לפחות במידה כלשהי את העם בשלטון; אחרת, לעולם לא תהיו בטוחים מפני מורדים וקושרים. שלטון שהעם מעורב בו לעולם יהיה יציב יותר משלטון שהעם מודר ממנו.

בקריאה כזאת, 'הנסיך' מתגלה כחיבור בעל מסר אירוני: גם האסטרטגיות הטובות ביותר שנסיך יכול לנקוט לא תיצורנה משטר יציב ומועיל. יש להעדיף רפובליקה על פני שלטון נסיכים. כאן יש לציין ספר קודם של המחברת, *Machiavelli's Prince: A New Reading*, שהוא קריאה צמודה של הנסיך ופרשנות של כל אחד מפרקיו על דרך זו, והקורא העברי ודאי ירוויח גם מתרגומו של זה. אומנם, אולי יש לציין גם את האירוניה של ההיסטוריה: שהרי לבסוף התכונן בפירנצה שלטון מונרכי שהתמיד משך מאות בשנים.

התזה של בנר מרתקת ומשכנעת. לכך יש להוסיף שהספר ניחן בכתיבה מצוינת. האינטלקטואל האנגלי טרי איגלטון תיאר את החיבור כ"ביוגרפיה מלאת חיות וקריאה באופן כפייתי", ואין לי אלא להסכים איתו. לא זכורים לי ביוגרפיות או חיבורים היסטוריים רבים שהתקשיתי להניח מידי כמו הספר הזה. איטליה של המאות החמש-עשרה והשש-עשרה, על הדמויות